

# Spis treści

|                                                                                                     |           |
|-----------------------------------------------------------------------------------------------------|-----------|
| Przedmowa do wydania trzeciego . . . . .                                                            | 5         |
| <b>Wprowadzenie do historii medycyny — Tadeusz Brzeziński . . . . .</b>                             | <b>11</b> |
| Dzieje historii medycyny . . . . .                                                                  | 13        |
| Podstawowe pojęcia metodologii historii medycyny . . . . .                                          | 17        |
| Paradygmat i jego znaczenie w historii nauki . . . . .                                              | 22        |
| <b>Część I. Od empirii i filozofii przyrody do nauki . . . . .</b>                                  | <b>25</b> |
| <b>Rozdział 1. Dawna medycyna i lekarze. Studium kształtowania zawodu — Tadeusz Brzeziński</b>      | <b>25</b> |
| Medycyna a magia . . . . .                                                                          | 26        |
| Medycyna a religia . . . . .                                                                        | 28        |
| Medycyna i lekarze Mezopotamii . . . . .                                                            | 29        |
| Medycyna i lekarze w starożytnym Egipcie . . . . .                                                  | 32        |
| Medycyna i lekarze starożytnych Indii . . . . .                                                     | 33        |
| Medycyna i lekarze w starożytnych Chinach . . . . .                                                 | 35        |
| Medycyna i lekarze starożytnej Grecji . . . . .                                                     | 36        |
| Medycyna i lekarze w starożytnym Rzymie . . . . .                                                   | 40        |
| Chrześcijaństwo i medycyna wczesnego średniowiecza . . . . .                                        | 44        |
| Medycyna arabska . . . . .                                                                          | 47        |
| Świeckie szkoły medyczne w Salerno i w Montpellier . . . . .                                        | 50        |
| Początki uniwersyteckiego nauczania medycyny . . . . .                                              | 52        |
| Wydział lekarski Akademii Krakowskiej . . . . .                                                     | 55        |
| Medycyna i studia lekarskie w epoce odrodzenia i baroku . . . . .                                   | 56        |
| Medycyna polska epoki odrodzenia i baroku . . . . .                                                 | 61        |
| Oświecenie i jego wpływ na nauczanie medycyny . . . . .                                             | 63        |
| Próby zreformowania medycyny polskiej w wieku XVIII . . . . .                                       | 65        |
| Tendencje reformatorskie w nauczaniu medycyny u schyłku XVIII wieku . . . . .                       | 67        |
| <b>Rozdział 2. Początki i rozwój szpitali — Tadeusz Brzeziński . . . . .</b>                        | <b>70</b> |
| Szpitale średniowieczne . . . . .                                                                   | 71        |
| Zakony szpitalne . . . . .                                                                          | 74        |
| Reformacja i kontrreformacja a szpitale . . . . .                                                   | 75        |
| Szpitale generalne . . . . .                                                                        | 76        |
| Nowa sytuacja w szpitalnictwie w wieku XVIII . . . . .                                              | 77        |
| Szpitale psychiatryczne . . . . .                                                                   | 79        |
| <b>Rozdział 3. Zdrowie i choroba w starożytności i średniowieczu — Tadeusz Brzeziński . . . . .</b> | <b>81</b> |
| Koncepcje zdrowia i choroby w najstarszych cywilizacjach . . . . .                                  | 81        |

|                                                                                                   |            |
|---------------------------------------------------------------------------------------------------|------------|
| Chińska koncepcja walki przeciwieństw i równowagi w organizmie . . . . .                          | 84         |
| Grecka filozofia przyrody a medycyna . . . . .                                                    | 86         |
| Powstanie i rozwój teorii humoralnej . . . . .                                                    | 87         |
| Hipokrates i jego szkoła . . . . .                                                                | 88         |
| Greckie koncepcje anatomiczno-fizjologiczne po Hipokratesie . . . . .                             | 90         |
| Szkoła aleksandryjska . . . . .                                                                   | 92         |
| Teoria solidarna i jej przedstawiciele . . . . .                                                  | 94         |
| Pneumatyczna teoria zdrowia i choroby . . . . .                                                   | 94         |
| Anatomia i fizjologia Galena . . . . .                                                            | 96         |
| Koncepcje patologiczne Galena . . . . .                                                           | 99         |
| Zdrowie i choroba w medycynie arabskiej . . . . .                                                 | 102        |
| Anatomia i fizjologia w średniowiecznej medycynie europejskiej . . . . .                          | 104        |
| Średniowieczne pojmowanie choroby . . . . .                                                       | 108        |
| Psychozy średniowieczne . . . . .                                                                 | 110        |
| <b>Rozdział 4. U podstaw nowożytnego pojmowania zdrowia i choroby — Tadeusz Brzeziński</b>        | <b>114</b> |
| Prace anatomiczne epoki odrodzenia . . . . .                                                      | 114        |
| Anatomia animata i odkrycie krążenia krwi . . . . .                                               | 117        |
| Jatrochemiczna interpretacja zdrowia i choroby . . . . .                                          | 117        |
| Zdrowie i choroba w interpretacji jatrofizyków . . . . .                                          | 124        |
| Początki anatomii mikroskopowej . . . . .                                                         | 130        |
| Teoria preformacji i epigenezy . . . . .                                                          | 131        |
| Thomas Sydenham i nozologia . . . . .                                                             | 134        |
| Animizm i początki neuropatologii . . . . .                                                       | 135        |
| Jatromorfologia . . . . .                                                                         | 138        |
| <b>Rozdział 5. Medycyna zabiegowa — Witold Brzeziński</b>                                         | <b>140</b> |
| Chirurgia profesjonalna w najdawniejszych cywilizacjach . . . . .                                 | 140        |
| Zabiegi rytualne . . . . .                                                                        | 141        |
| Chirurgia w krajach starożytnego Wschodu . . . . .                                                | 144        |
| Chirurgia starożytnej Grecji i Rzymu . . . . .                                                    | 145        |
| Pomoc przy porodzie i znajomość fizjologii kobiety . . . . .                                      | 148        |
| Rozdział chirurgii od medycyny . . . . .                                                          | 151        |
| Chirurgia na obszarach miast włoskich i francuskich . . . . .                                     | 152        |
| Wojny jako naturalna szkoła chirurgiczna . . . . .                                                | 155        |
| Uzupełnianie ubytków krwi . . . . .                                                               | 157        |
| Osiągnięcia techniki chirurgicznej . . . . .                                                      | 159        |
| Ginekologia i położnictwo . . . . .                                                               | 161        |
| Dzieje dentystyki . . . . .                                                                       | 163        |
| Powrót chirurgii do medycyny. Chirurgia uniwersytecka . . . . .                                   | 165        |
| Chirurgia w Polsce . . . . .                                                                      | 165        |
| <b>Rozdział 6. Narodziny leku. Dawne terapie. Lek i jego formy, sposoby wytwarzania i dystry-</b> |            |
| <b>bucji — Aleksander Drygas</b>                                                                  | <b>168</b> |
| Narodziny leku . . . . .                                                                          | 168        |
| Pierwsza „profesjonalna” wzmianka o lekach z Sumeru . . . . .                                     | 171        |
| Ziołolecznictwo jako podstawowy nurt rozwoju leków . . . . .                                      | 172        |
| Inne rodzaje leków naturalnych. Koproterapia . . . . .                                            | 185        |
| Środki lecznicze pochodzenia mineralnego . . . . .                                                | 187        |
| Rola leku w koncepcjach terapeutycznych Hipokratesa . . . . .                                     | 187        |
| Galen — wielki reformator lecznictwa i lekoznawstwa . . . . .                                     | 189        |
| Wkład Arabów do rozwoju postaci leków . . . . .                                                   | 189        |
| Narodziny aptek i aptekarstwa . . . . .                                                           | 191        |
| Pochodzenie recepty. Pierwsze urzędowe lekospisy . . . . .                                        | 196        |
| System wagowy . . . . .                                                                           | 200        |
| Alchemia i jej związki z medycyną i farmacją . . . . .                                            | 201        |
| Paracelsus i koncepcje terapeutyczne jatrochemików . . . . .                                      | 204        |
| Teoria flogistonowa i początki nowoczesnej chemii . . . . .                                       | 206        |
| Apteka — miejsce wytwarzania leków . . . . .                                                      | 208        |
| Początki aptekarstwa w Polsce . . . . .                                                           | 210        |

|                                                                                       |     |
|---------------------------------------------------------------------------------------|-----|
| <b>Rozdział 7. Higiena indywidualna i społeczna, choroby zakaźne i walka z nimi —</b> |     |
| — <i>Tadeusz Brzeziński</i> . . . . .                                                 | 217 |
| Religijne nakazy zdrowotne . . . . .                                                  | 217 |
| Najdawniejsze zwyczaje i urządzenia higieniczne . . . . .                             | 218 |
| Epidemie . . . . .                                                                    | 221 |
| Instytucja lekarza urzędowego — fizyka miejskiego . . . . .                           | 225 |
| Girolamo Fracastoro i teorie epidemiologiczne . . . . .                               | 226 |
| Początki medycyny pracy . . . . .                                                     | 228 |
| Higiena osobista i komunalna w XV—XVIII stuleciu . . . . .                            | 228 |
| Kołtun, czyli goździec — specyficzna choroba polska . . . . .                         | 230 |
| Idea upowszechnienia wiedzy o chorobach i zapobieganiu im . . . . .                   | 232 |
| Szczepienia ochronne . . . . .                                                        | 233 |

## **Część II. U podstaw współczesnej nauki medycznej . . . . . 235**

### **Rozdział 8. Rozwój nauk podstawowych i przedklinicznych — *Andrzej Śródka* . . . . . 235**

|                                                                                           |     |
|-------------------------------------------------------------------------------------------|-----|
| Wyodrębnianie się nauk przedklinicznych w XIX wieku . . . . .                             | 235 |
| Wiek XIX — stuleciem patologów . . . . .                                                  | 238 |
| Rola i rozwój nauk morfologicznych . . . . .                                              | 249 |
| Fizjologia . . . . .                                                                      | 253 |
| Kartezjańskie źródła nowoczesnej neurologii . . . . .                                     | 261 |
| Mikrobiologia lekarska . . . . .                                                          | 266 |
| Ogólna charakterystyka nauk przedklinicznych w Polsce na tle medycyny światowej . . . . . | 272 |

### **Rozdział 9. Rozwój klinicznej medycyny wewnętrznej i specjalności pokrewnych —**

|                                                                                      |     |
|--------------------------------------------------------------------------------------|-----|
| — <i>Tadeusz Brzeziński</i> . . . . .                                                | 288 |
| Kolebka medycyny klinicznej — Lejda . . . . .                                        | 288 |
| Stara wiedeńska szkoła kliniczna . . . . .                                           | 290 |
| Paryż — początki podziału medycyny wewnętrznej na specjalności . . . . .             | 292 |
| Nowa wiedeńska szkoła kliniczna . . . . .                                            | 295 |
| Inne ośrodki kliniczne . . . . .                                                     | 296 |
| Rozwój diagnostyki laboratoryjnej . . . . .                                          | 297 |
| Rozwój diagnostyki obrazowej . . . . .                                               | 300 |
| Wkraczanie inwazyjnych metod diagnostyki i terapii do medycyny wewnętrznej . . . . . | 305 |
| Choroby układu krążenia . . . . .                                                    | 307 |
| Rozwój pediatrii . . . . .                                                           | 309 |
| Rozwój neurologii i psychiatrii . . . . .                                            | 311 |
| Dermatologia . . . . .                                                               | 316 |

### **Rozdział 10. Chirurgia i specjalności zabiegowe w XIX—XX wieku — *Witold Brzeziński* 318**

|                                                                              |     |
|------------------------------------------------------------------------------|-----|
| Walka z bólem. Rozwój znieczulenia ogólnego . . . . .                        | 320 |
| Znieczulenie miejscowe . . . . .                                             | 324 |
| Pokonanie zakażenia — rozwój antyseptyki i aseptyki . . . . .                | 326 |
| Tamowanie krwawienia i postępowanie przy uzupełnianiu ubytków krwi . . . . . | 330 |
| Rozwój chirurgii jamy brzusznej . . . . .                                    | 333 |
| Endoskopia. Od diagnostyki do terapii . . . . .                              | 335 |
| Wyodrębnianie się specjalności zabiegowych . . . . .                         | 339 |
| Ortopedia i traumatologia . . . . .                                          | 340 |
| Chirurgia klatki piersiowej . . . . .                                        | 343 |
| Początki chirurgii transplantacyjnej . . . . .                               | 346 |
| Neurochirurgia . . . . .                                                     | 348 |
| Położnictwo i ginekologia . . . . .                                          | 349 |
| Powstawanie innych specjalności zabiegowych . . . . .                        | 353 |

### **Rozdział 11. Rozwój nauki o leku i jego wpływ na rozwój terapii — *Aleksander Drygas* 355**

|                                                                                     |     |
|-------------------------------------------------------------------------------------|-----|
| Stan farmakoterapii u schyłku XVIII wieku . . . . .                                 | 355 |
| Odkrycie alkaloidów i rozwój fitochemii . . . . .                                   | 356 |
| Poznawanie nowych środków leczniczych a terapia w XIX wieku . . . . .               | 360 |
| Pierwsza synteza organiczna i jej znaczenie dla późniejszej syntezy leków . . . . . | 361 |

|                                                                                                                                             |            |
|---------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|------------|
| Pierwsze środki chemiczne otrzymane w wyniku syntezy i zastosowanie ich w leczeniu . . . . .                                                | 365        |
| Narodziny chemioterapii. Paul Ehrlich . . . . .                                                                                             | 372        |
| Odkrycie enzymów, hormonów i witamin . . . . .                                                                                              | 374        |
| Odkrycie sulfonamidów . . . . .                                                                                                             | 395        |
| Odkrycie antybiotyków . . . . .                                                                                                             | 398        |
| Główne kierunki dalszych poszukiwań terapeutycznych . . . . .                                                                               | 401        |
| <b>Rozdział 12. Naturalne i niekonwencjonalne metody leczenia — Tadeusz Brzeziński . . . . .</b>                                            | <b>406</b> |
| Akupunktura i przypieczki . . . . .                                                                                                         | 407        |
| Joga — sposób na życie współczesnego Europejczyka . . . . .                                                                                 | 410        |
| Homeopatia . . . . .                                                                                                                        | 411        |
| Irydodiagnostyka . . . . .                                                                                                                  | 415        |
| Leczenie prądami biologicznymi . . . . .                                                                                                    | 419        |
| Wodolecznictwo Priessnitza i Kneippa . . . . .                                                                                              | 422        |
| Chiropraktyka i osteopatia . . . . .                                                                                                        | 423        |
| <b>Rozdział 13. Społeczne problemy medycyny. Zdrowie publiczne — Tadeusz Brzeziński . . . . .</b>                                           | <b>428</b> |
| Johann Peter Frank i jego koncepcja policji medycznej . . . . .                                                                             | 428        |
| Epidemie XIX stulecia i sposoby walki z nimi . . . . .                                                                                      | 430        |
| Szczepienia ochronne jako metoda profilaktyczna . . . . .                                                                                   | 432        |
| Medycyna społeczna jako przedmiot zainteresowania uczonych . . . . .                                                                        | 435        |
| Walka z chorobami społecznymi i rola w niej medycyny . . . . .                                                                              | 437        |
| Praca a choroby, początki medycyny pracy . . . . .                                                                                          | 438        |
| Ubezpieczenia społeczne . . . . .                                                                                                           | 439        |
| Idea pomocy rannym na polu walki . . . . .                                                                                                  | 441        |
| Polska szkoła filozofii medycyny . . . . .                                                                                                  | 443        |
| Eugenika — założenia i ich manowce . . . . .                                                                                                | 445        |
| Eutanazja jako problem społeczny . . . . .                                                                                                  | 446        |
| Eksperyment medyczny — wypaczenia i próby regulacji . . . . .                                                                               | 447        |
| Formy współpracy międzynarodowej w dziedzinie medycyny społecznej . . . . .                                                                 | 449        |
| <b>Rozdział 14. Rozwój nauk medycznych i kształcenia lekarzy w Polsce w XIX i pierwszej połowie XX wieku — Tadeusz Brzeziński . . . . .</b> | <b>450</b> |
| Nauczanie medycyny pod zaborami . . . . .                                                                                                   | 451        |
| Polacy na uniwersytetach świata . . . . .                                                                                                   | 455        |
| Towarzystwa i czasopiśmiennictwo naukowe w okresie zaborów . . . . .                                                                        | 456        |
| Nauczanie medycyny w Polsce w okresie międzywojennym . . . . .                                                                              | 458        |
| Nauczanie medycyny i nauki lekarskie w latach II wojny światowej . . . . .                                                                  | 458        |
| Zmiana systemu nauczania po II wojnie światowej . . . . .                                                                                   | 461        |
| Zakończenie . . . . .                                                                                                                       | 462        |
| Zestawienie literatury uzupełniającej . . . . .                                                                                             | 465        |
| <b>Skorowidz rzeczowy . . . . .</b>                                                                                                         | <b>469</b> |
| <b>Skorowidz nazwisk . . . . .</b>                                                                                                          | <b>478</b> |